

Dubblet

ACC. N:R M. 1738

1

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Samlingen utförd under juli och augusti 1925
med hjälp av stipendium från G.O. Hyltén-Cavallius stiftelse
för folkminnesforskning i Lund.

Innehåll.

Inledning: Materiell odling på Näset	sid.	3 - 12
Folkminnen från Bro och Södra Ny		14 - 76
Folkminnen från Botilsåker		77 - 96
Folkminnen från Millesvik och Ölserud		97 - 128
Visor och rämsor från Närs härad		128 - 138
Kortfattade uppteckningar från Närs härad		138 - 158
Skildring av en begravning i Lillerud		159 - 161
Sällskapslekar och danslekar		161 - 177
Tillägg till anteckningar från Närs härad		178 - 181
Inledningsord om Gillbergs härad		181 - 190
Folkminnen från Gillbergs härad		191 - 239
Melodiuppteckningar		240 - 246
Register över sagesmän m.m.		247 - 250

ACC. N:R

M. 1738.

1.

Register

Annandagsotta	110
Annandagssjungning	96
Barndop	53
Barnrim	136
Binda näcken	142
Blåkullafärder	43
Bouppteckningar	15 - 29
Brudbordet	53, 62
Bruddans	53
Brudståten, ordning	62
Brudgröten	54, 63
Brunns käring	51
Brännvinsbränning	51
Byfogde	85
Bröllop, smådränger, brudpigor	53, 61
Bröllopsmåltiden	62
Dans med djävulen	45
Dansgillen	52
Drottning Åsa	34
Dräng, villas av skogsrå	99

Dubbelbok
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Dröm, spå i kort	144, 145
Dymmelveckan, förgörning, skydd mot,	79
Dåligt möte	144
Döda på avstånd	60
Dödas julotta	47
Finnkäring	121
Friare, genom trolldom	48
Frivecka	85
Folkmedicin	58
Förgörning	46, 60, 80
Förgörning, att undvika	46, 49
Förord	1 - 2
Förtrollade	55
Galt, klok	66
Gengångare	42
Grädda på vattnet	88
Grötrim	63
Göken	144
Hästar, skydda sig mot varg	67
Hästen, den svarta	41
Hicka	144
Julen, dödsfest	47

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Julafton, julbordet, juloxen, julbocken	64, 65, 87, 109
Julbrasan	47
Julmat åt hästarna	110
Julotta	110
Jätten i Jättåsen	119
Jätten och sjömannen	32
Jätten och prästen	33
Jätte i berggrotta	39
Jätte lånar bryggkittel	34
Jättefrieri	38
Jättekast mot kyrka	37, 126
Karl utan huvud	40
Katt, spotta vid möte	145
Knuts gille	117
Kor, mjölkas på avstånd	43
Kor, skydda sig mot varg	67
Kung Tor	77
Kvicksilver, magiskt medel	59, 60
Kärlekvisor	73
Lyckönska, icke	144
Lucia	64, 81, 84, 87
Maj, första	84

Majsupning	51
Metmask, spotta på	142
Midsommar	91, 139
Nyckelpiga	144
Olofsdagen	95
Ordstäv	141
Ordspråk	143
Peregrinus	52, 90
Påskskjutning	51
Ramsor	133, 136
Rodnad	144
Sjusovare	94
Sjörå	50, 55, 103
" varslar storm	51, 55
Skam, hjälper torpare	44
" bära vagnen	57
Skatt, i jorden	123
Skatfrua, sägner	44
Skogsrå	30, 36, 45, 50, 98, 99, 100, 101, 102, 124, 125, 126
" förviller folk	50
Slakt	107

ACC. N:R M. 1738

Dubbelbok
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Småfåglar	144
Sova läja havre	88
Spöken, spökeri	40, 47, 55, 127
Staffansvisa, "ljusa stjärna"	117
Stark man	102
Stjärnskott	144
Ströfolket	63
Städja	108
Stål, skydd mot trolldom	46, 91, 92
Svegar	141
Svarta hunden	57
Såkaka	89
Säd och penningar, vara kvar	80
Sägen	67
Söndagsbarn	143
Talesätt	142
Tjuvår	105
Tjärkors	51, 78, 107
Trana, tranekväll	89
Trettondagen	94
Trollpackor	42
Tunnbinderi	141
Fyror, i aska	48

Drukkblett

ACC. N.R. M. 1738

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Uven	144
Vaggvisor	74, 135
Valborgsmässa	90
Varsel	43
Visor	72
Vårfrudagen	84
" gamlä	94
Väderleksmärken	68, 93
"Vända syn"	78
Årsgång	47
Åsa, drottning	34
Ögonbryn, sammanväxta	143

Förord

Det anslag, som jag i våras erhöll från Hyltén - Caval- lius stiftelsen, var avsett för insamling av folkminnen inom Närs och Gillbergs härad i Värmland. Hade jag vetat, att ensamt Närs härad skulle visa sig så rikt på folkminnen, som vad jag nu vet, så hade jag förvisso begärt anslaget för forskning enbart inom detta härad, som ännu delvis är ett terra incognita för folkminnesforskaren. Jag syftar därvid främst på den nordligaste av häradets socknar. Kila. Jag hoppas ett annat år bli i tillfälle att fylla denna lucka, och då även få tillfälle att mera ägna mig åt Gillbergs härad, som i denna samling huvudsakligen representeras av Långeruds socken.

Det har varit mig ett stort näje att under denna härliga sommar dels på cykel, dels till fots och dels även på båt få genomkorsa Näset och riktigt få lära känna dess gammaldags gästfria, meddelsamma och präktiga folk. I allmänhet har man visat en tydlig glädje över att även en främling kan visa intresse för traktens sällan, seder och bruk. - En sak som snart nog frapprade mig var den stora skillnaden i tankeliv hos fiskarebefolkningen utefter Vänern och den åkerbrukande befolkningen i häradets inre delar. Sjöfolket är mera ålderdomligt. Man tror gärna på spöken och sådant. Sjöormen är också ett mystiskt väsen som

Dubblett

ACC. N.R. M. 1738

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-

ARKIV

visar sig ibland. Senast nu i sommar hade han varit framme, med
delade mig en sjöman. Han hade inte sett honom själv, men i alla 2
fall så-. Sjöormen anses vara ett vanligt djur, men ofta antar
han fantastiska proportioner. Oftast talar man dock om att han
furnits förr. För en mansålder sedan eller så. Jag har inte
träffat mer än en som påstår sig ha sett honom, alla andra ha
haft släktingar eller bekanta, som ha sett honom.

I fråga om seder, har jag i allmänhet försökt av olika
personer få fram upplysningar om en och samma sak. Så t.ex. i
fråga om julbröden.

Åt Gillbergs och Långeruds socknar offrade jag två
veckor i början av augusti. De personer jag där besökte bodde
alla i rena obygden. Till somliga av dem fanns icke körbar väg.
Långeruds skogsmark eller "Skomarka" är ett typiskt högland av
norrländskt kynne och bildar alltså en skarp kontrast till slätt-
landet Näset. Olikheten visar sig också i någon mån i folkmin-
nena.

På ett par ställen visade man mig bouppteckningsinstru-
ment från gångna tider. Jag bifogar dem här i avskrift, då de
ge en blixtbild av det dagliga livet i trakten för hundra år ^{sedan/} ~~ei-~~
ler mer.

Lund i oktober 1925.

Materiell odling från Näset.

Näsets härad utgöres av den i Vänern utskjutande udden Värmlands Näset samt de mera inuti landet belägna socknarna Kila och Tveta. Bygden är urgammal. Talrika fornfynd från sten- och järnåldrarna vittna där om. Ett stort antal fasta fornminnen finns också, såsom stenålders och järnåldersgravar. Vid Rosenberg i Eskilsäter finnes flera vackra hällristningar; någon runsten känner jag dock icke från häradet. Vid Hargene i By socken och vid Duva i Huggenäs socken finnes väl bevarade domarereringar. Vid Kungsåsen i Södra Ny socken finnes ett annat slags fornlämningar av mycket intressant slag. Runt omkring en bergskulle av tio till femton meters höjd finnes tydliga lämningar av en mur, utanför denna finnes ett mindre område lämningar av ytterligare en mur. Befolkningen anser, såvitt jag kan förstå med rätta, att här i forntiden har varit en forskansning, och ställets namn - Kungsåsen - sättes i samband därmed. Några andra föreställningar i samband med dessa lämningar känner jag icke. Det är emellertid ofantliga massor av sten som här sammanförts. Ovanstående skiss torde ge en ganska tydlig föreställning om läget.

Skiss över fornlämningarna vid Kungsåsen.

Se originalet sid. 4.

Näset är en utpräglad jordbruksbygd. Den värmländska bruksrörelsen har aldrig kunnat få något fäste där, emedan vattenfall nästan helt och hållet saknas. Det fördelaktiga läget vid Vänern, som isynnerhet vid östra kusten är mycket djup och bildar ett par synnerligen goda hamnar, har inbjudit till sjöfart. Också ägnar sig en god del av befolkningen i dessa trakter åt sjömans eller fiskareyrket. Isynnerhet Eskilsäters socken har en utpräglad sjömansbefolkning, och många äga egna slupar, som dessa typiska men nu i utdöende stadda vänersskutor kallas. Dessa slupar lasta i regel omkring 30 ton och beseätningen utgöras av två man, vilka ofta tillsammans äga fartyget. - En eskilsätersbo kallas i grannsocknarna alltid skeupare, varé sig han äger båt eller icke. Med sluparna, som äro enmastede, försedda med bofspröt och ha en, i förhållande till fartygets storlek, rätt stor segelyte

Skiss: Väners-slup.

Se originalet sid. 5.

fraktas företrädesvis kalk från kalkbrotten på Kinnekulle.

Med Västergötland -främst Kållands härad - har Näset sedan gammalt haft livlig förbindelse över Lurö skärgård. De gamla i Millesvik och Eskilsäter tala ofta om hur man i forna dagar kunde fara över isen till "Liköp" (Lidköping) iblند. Det var för dem betydligt lättare än att fara till Karlstad eller Åmål. Säff-

Dubblett

ACC. N:R M. 1738

le fanns ju inte på den tiden - åtminstone inte som handelsplats. Emellertid märks denna livliga förbindelse med Västergötland mycket väl - de södra näs-socknarnas dialekt skiljer sig betydligt från andre värmländska dialekter och närmar sig vissa västgötska. Man säger så t.ex. värmt i stället för varmt; kämmern i st. f. kammarn; fära i st. f. fara o.s.v. Även vissa seder överensstämmer rätt nära med motsvarande i vissa delar av Västergötland. Så är t.ex. fallet med bröllopssederna, vilket torde framgå av uppteckningarna längre fram i samlingen. Tydligast visar sig dock förbindelsen med Västergötland i väderkvarnarnas konstruktion. De består av själva kvarnhuset, som mestadels är ett blockhus med timmer av försvarliga dimensioner. Istället för fönster äro ett par små gluggar med eller utan glasrutor. Stundom är också själva kvarnhuset av sten. Taket är alltid pyramidformigt och från dess mitt höjer sig överbyggnaden som är vriden omkring den vanligen av en grov ihålig stock bestående axel, inuti vilken själva drivaxeln löper. Denna drivaxel påverkas genom en "stjärnväxel" av själva vingaxeln, som oftast är tillverkad av ek. Vingarna äro till antalet fyra och tillverkas av träribbor. Taket till själva kvarnhuset är av torv på näver eller av träspån. Den axel som överför kraften från vingaxeln till stenarna kallas "spindeln". Alla axlar och kugghjul äro alltigenom av trä. Kuggorna, som naturligtvis äro utsatta för svår nöting

6 ARKIV

7

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

göras gärna av ek. Vidstående skiss torde ge en föreställning om dylika kvarnars enkla konstruktion.

Schematisk framställning av en väderkvarns konstruktion.

Se originalet sid. 7.

Vinghusets axel tänkes genomskuren och kvarnhusets främre vägg borttagen så att spindeln och de på en bänk av kraftiga stockar vilande stenarna synas. Dylika kvarnar begagnades endast för malning av grövre mjöl. För finare sorter hava näsborna måst anlita kvarnarna i Kasenberg (Norra Dalsland) eller Borgviks bruk. Om möjligt färdades man då sjövägen. Näset har förr haft ett mycket stort antal väderkvarnar, vilkas svängande vingar utgjort ett av traktens mest karakteristiska drag. Numera finnas endast ett fåtal kvar, och bland dem, så vitt jag vet, endast två, som kunna användas. Båda dessa finns i Batilsäters socken. Varje bonde hade förr gärna sin egen väderkvarn, eller också delade han den med någon utav grannarna. Oftast äro kvarnarna förlagda till någon bergås invid gården. Stundom lades hela byalagets kvarnar bredvid varandra såsom ännu är fallet t.ex. vid Garboden i Botilsäters socken.

Skiss: Väderkvarn i Örud, Södra Ny.

Se originalet sid. 8.

Dubbblett

ACC. N:oR M. 1738.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

9

En annan för orten karaktäristisk byggnad är stolpboden, som förekommer i två olika former. Den ena har ännu en hel del drag gemensamma med det norrländska härkret. Den står alltså på stolpar av trä och förekommer stundom i två våningar. Den andra typen har stolpar av sten. Stolpbodarna äro konstruerade på detta sätt, för att inte råttor skola komma in i magasinet. I Näs härad är typen med stenstolpar numera vanligast, men äldre gårdar äro försedda med bodar på trästolpar. —

Skiss: detalj av Stolpbo. Dänhult, Sa. Ny.

Se originalet sid. 9.

Boningshusen äro ofta i mer eller mindre tydlig grad byggda efter långstugans princip. Ofta förekommer den i två våningar. Tvåvåningshusen äro vanligast, men det är inte i alla som man kan följa en tydlig utvecklingslinje från den enkla långstugan. Jag bifogar ritning till manbyggnaden vid Damhult. På en bjälke i byggnadens storstuga läsas årtalen 1668, 1725 och 1777.

10

Skiss: detalj av stolpbod med stenstaplar.

By socken. Gården Löved.

Se originalet sid. 10.

Den vid denna gård genomförda planen för de olika bygg-

ACC. N:oR M. 1738LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

nadernas läge, torde få anses typisk för de äldre gårdarna i hä- 10
radet. Plan bifogas. De gamla byalagen äro nu mestadels sprängda.

En och annan by med rätt ålderdomlig prägel finnes dock kvar.

Särskilt förtjäna Mellgården - Hällvastad i Södra Ny och Hög i
Huggenäs att nämnas. Mellgården - Hällvastad är en typisk släkt-
by. Såvitt jag vet, finnes icke någon gård i byn, där inte fol-
ket står i något slags släktkapsförhållande till de övriga by-
invånarna. Man gifter sig inte heller gärna med någon utanför
byn. Degeneration har också visat sig tydligt nog. - Folket i
denna by - som ligger mycket centralt - skiljer sig i hög grad 11
från grannarna i vanor och åskådning. Man är mycket konservativ.
I hela socknen för övrigt har man t. ex. infört elektrisk kraft
men i Mellgården - Hällbostad nöja sig alla med fotogenlampor,
och tröskningen utföres med hästkraft och mycket gammaldags
tröskverk. Genom ingifte har de olika gårdarnas ägor blivit
blandade om varandra i hög grad.

Skiss: Stolpbod vid Damhult, Sa Ny socken.

Se originalet sid. 11.

Skiss: manbyggnaden vid Damhult. På en takbjälke i storstu-
gen finnas årtalen 1668, 1725 och 1777 inskurna.

Se originalet sid. 11.

För hela byn gemensamma ägor finnas också, vadän byfogdens arbete här stundom blir rätt omfattande, medan det i de andra byarna är så gott som inget, utan hela institutionen lever kvar som en reminicens från gamla tider.

Byfogdarna väljas av bystämman som brukar sammanträda under julhelgen. I Mellgården - Hällvastad får byfogden ta-
ga hand om byns gemensamma handlingar, medan jag från Torserud
i Botilsäters socken, har fått den uppfattningen, att byhand-
lingarna alltid förvaras hos en och samma person, oberoende av
vem som under året är byfogde. Jag skulle kunna tänka mig, att
det i Mellgården - Hällvastad tillämpade förfaringssättet är
det äldsta, och att det där ännu tillämpas av praktiska skäl.
På liknande sätt förfares i Elovsbyn, Långseruds socken, Gill-
bergs härad.

Skiss: Karta utvisande Närs och Gillbergs häraders läge. Närs härad omfattar socknarna By, Bro, Södra Ny, Huggenäs (By pastorat), Millesvik, Eskilsäter, Ölserud, Botilsäter, (Millesviks pastorat), Kila och Tveta, (Kils pastorat), Gillbergs härad omfattar: Gillberga, Långserud, Svanskog, (Gillbergs pastorat) Stavnäs, Högerud, Värmskog, (Stavnäs pastorat) Glava och Ålgå (Glava pastorat).

Dubblett

ACC. N:oR M. 1738

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

14

De å följande sidor avskrivna bouppteckningsinstru-
menten har jag medtagit, emedan de synas mig ge en utmärkt bild
av det dagliga livet på en medelstor bondgård i Näss härad för
omkring ett sekel sedan.

Först några ord om Rördalen där den första och äldsta
bouppteckningen är uppsatt och förvaras.

Rördalen är en gård belägen en km. från Vänern i
Södra Ny socken. Arealen utgöres av omkring 40 tunnland åker
och ungefär lika mycket skog. Traditionen förmäler att gården
gått i arv inom släkten från far till son i trehundra år och att
varannan ägare hetat Lars och varannan Anders. Vare härmed hur
som hälst. Bevisligen var emellertid den Anders Andersson, efter
vilken bouppteckningen förrättades, farfars far och hans son
Lars Andersson, som underskrivit handlingen, farfar till gården
nuverande ägare Lars Andersson, som för övrigt varit mig till
stor hjälp, då det gällt att tolka namn på verktyg o.d. som nu
äro ur bruk.

Anno 1799 den 18 februari för Rätades Boupptekning
 Efter avledne Anders Andersson i Rördalen på des quarlåtenskap
 och befunnos som följer.

Guld finns inte	Rdr	sk	rst	Hälften i ett (gammalt)
Silfver				brännvinskärl 1
st. Bägare	2			1 par pipor 4
st. d:o	1	32		Malm och järn
st. d:o	1	24		st. stor gryta 32
st. d:o	1	16		st. d:o 12
st. d:o	1	8		st. d:o 8
st. d:o	1	8		2 ne hug järn 1
Ten				st. jolhacka 2
st. Ten stopp		8		st. timer lekare 1
st. Såppe skål		16		2 ne järn ban (band) 2
st. flat fæt		8		7 st. ligare 6
4 st. talrikar		12		st. ban knif 1
st. lius stake		1		Åker och kiör- red skap
Koppar				st. plog 16
st. koppar kättel		16		st. d:o 16
st. pannor		12		1 par skaklar 8
				Transport 14 12

Dubbblett

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

ACC. N:R	M.	1738		
Transport				
st. harf	16	st. rewe näste med krok	8	
st. d:o	12	4 st. Hår rep	1	
st. ock (ok)	2	Huse råd saker		
st. d:o	1	st. slag boll (slag- bord)	1 1	
st. drätt	1			
st. Frässse Kärre	1	st. d:o	8	
st. Höö Kärre	16	st. mat Skopp	16	
st. d:o	12	Transport	20 4	
st. Gödsl Kärre	1	st. Hörne skopp	24	
st. d:o	1	st. Hänge skopp	8	
st. färdes släde	32	ne par styr stolar (styre rygg stöd)	12	
st. ved släde	2			
2 ne siäker	1	st. Säffa	24	
st. selle	16	st. d:o säng	8	
st. d:o	16	st. Kofåt (koffert) +	12	
1 par bogträ	1	st. d:o	8	
st. mans sadel	8	st. d:o	4	
8 st. betsell	8	st. d:o	2	
fiske red skapp		st. skrin	8	
st. sike näät	8			
st. lake krok	1	+ Egentligen klädkistor, vanli- gen av ek med kräftiga järn- beslag.		

Datablott

ACC. N.R. M. 1738

st. färdes kårg	4	3 ne st. Tiärner (tjärnor)	1
st. d:o	6	Transport	25 3
st. d:o	6	Transport	25 3
st. sädeskorg	1	st. Hålk	1
st. Drike Kanna	12	2 ne st. 'Sille fiärding	1
st. d:o	8	st. Half tunna	1
st. Ankar	4	st. lagge half.fjärd.	1
st. brännvinsfiäring	4	st. d:o med $\frac{1}{2}$ Kape	2
st. d:o	4	st. bake tråg	3
st. d:o med Ten skruf	6	st. d:o	2
2 ne d:o mindre	4	st. salte Hoo ⁺	2
st. mäskekar	16	st. drätte tråg ⁺⁺	1
st. d:o	12	st. waten Så	4
st. d:o	8	st. d:o	2
st. d:o	4	st. d:o	1
st. isåts(?) kar	4	st. brygge span	2

2 ne d:o 4 + Med ho torde i regel avses ett
 9 st. Salt trå⁺ 6 tråg av hopspikade bräder, medan
 st. Eke hålk⁺⁺ 1 ett vanligt tråg är urholkat ur ett
 trästycke. Tråget skiljes alltså från
 holken endast genom storleken.

⁺Användes vid saltstötning ⁺⁺Eg. dräftetråg. Dräftning var ett

⁺⁺Ekholk, Holk (Hölk) kallas ett primitivt sätt för gryntillverkning. Man stötte havre eller korn med en klubba i ett därför avsett tråg med tjock bottén.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

17

st. ämbar	1	st. oxhäfvel (-hyvel)	1
st. låk (lock) böttä	2	st. slät häfwel	1
st. d:o	1	st. räke spade (?)	1
st. Skruf Kanna	4	st. lage järnas Gale Hake	1
st. d:o	1	st. Sälte tunna	8
st.träflaska ⁺	2	5 st. Suarfve bonka (?)	5
st. träkanna	1	st. skinke fat	1
st. trä stop	1	Transport	26 13
2 ne mjölke bonkar	2	Transport	26 13
st. fälle brå ⁺⁺	2	3 ne st. trä fat	1

⁺Avsedd för förvaring av brännvin. Oval bottensform och mycket korta stavar. Se bilden.

⁺⁺Användes vid beredning av de hudar som bereddes i hemmet. Det bestod av en skrapa eller - om man så vill- hyvel med ett långt skaft, vars ände stöddes mot armhålan. Huden breddes ut på golvet med hår- sidan nedåt, verefter kvarsittande kött och bindväv hyvlades bort. Så behandlade hudar bereddes sedan till fällar. Därav namnet fällebrå. Verbet brå = styrka.

st. dussin trä tallrikar	6
st. smör ask	1
st. d:o	1
st. ref järn	1

Skiss : Träflaska för brännvin.
Södra Ny.
Se originalet sid. 18.

Skiss: Träflaska för
brännvin. Se origi-
nalet sid. 18.

ACC. N:oR

M. 1738

Dubblett
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

19

5 st. sten + fat	5	st. röd nat mössa	1
3 ne sten + tallrikar	1	st Hat	16
8 st. postelin tallrikar	8	1 par wantar	2
st. postilla	16	1 par hanskars	1
st. stor Selmbok	12	1 par skor	8
4 st. d:o	4	1 par strumper +	8
st. bönebok	2	st. bomuls kläde	8
1 par glasögon	2	Transport	33 26 6
st. spegel	6	Transport	33 26 6
Manskläder		st. bulster	3 16
st. blå råk	1	st. d:o	3 32
st. d:o	32	st. Hufvud dyna	1
st. blå väst	12	st. d:o	32
st. skin väst ++	1	st. d:o	24
st. skin päls	24	st. Örn god (örngott)	8
et par skin vyxor	16	st. filt	1
5 st. siarker	1	st. gete skins fäll	1 8
1 par snösokor	4	st. d:o	24
st. bräm mössa +++		st. fåre skin fäll	1
		st. d:o	24

+ Med sten - avses i detta sammanhang
alltid i trakten lergods.

++ Värdet otydligt i originalet.

+++ Värdet saknas i originalet.

+ Strumpor har tydlig varit
en lyxvara. Lägg märke till
det ringa antalet och det
höga priset.

ACC. N:o M. 1738

st. d:o (fårskinnsfäll)	16	st. Panne bontelg	2
3 st. fåre skin	8	st. stop bontelger	2
st. dräls duk	1	2 ne st. Karafiner	3
2 ne st. lärffts lakan ⁺	32	2 ne mindre flasker	2
3 ne st. blågarnslakan ⁺	36	st. Sugeglas (sup-)	1
st. Handkläde	4	st. Glasbonke	3
st. väggur	3	st. Glasburk	2
st. Rör kiäpp	8	st. blak quarter ¹⁾	3
Hälften i en väderqvarn	5	st. tratt	1
st. handqvarn	24	2 ne st. räne Hakar	2
st. slipesten	16	1 par torvjärn ²⁾	1
2 ne Hall såll ⁺⁺	1	st. bets Sman	2
2 ne st. foge såll	++ 1	4 par bol Knifvar	2
2 st. har såll (hårsåll)	1	st. gryta	4
st. järnsaker (?)	4	st. d:o	2
Glas varer		st. malm panna	2
3 ne st. bol bonteljer ⁺⁺⁺	3	st. brå panna	2
st. stopflaska	2	st. gafel	2

⁺Tydligen använde man vid denne tid ej mer än ett lakan. ⁺⁺Hålsåll, begagnas då man "haler", d.v.s. siktat "stråssäden" (den utvecklade säden) från kärnsäden. Hårsåll begagnades att sikta mjölk med.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

20

Varken väderkvarnarna eller handkvarnarna hade någon siktapparat.

1) kvartermått av järnbleck

2) Ett slags spadar för upptagning av torv.

Dubblet

ACC. N:R M. 1738

st. ul sax	1	st. påse	6
st. skäg sax	4	st. ball täke(bordduk)	6
st. lius sax	1	Spannemål	
st. däre lås	1	en och en $\frac{1}{2}$ tånnna	
st. järnstör	8	Hafre	2
st. ske hammar	1	Transport	61 40 6
st. d:o	1	Transport	61 40 6
st. smige stä (smidesstäd)	24	Creatur	
st. slugga (slägga)	6	st. gult sto	10
st. yxewal (?)	1	st. tagel täke	16
st. malm våg ⁺	1	st. Koö Spångros	4
st. Tälgyx	6	st. d:o Ringros	4
st. hugyx	4	st. d:o Lillros	4
st. spade	3	st. Kiur	5
st. d:o	1	st. får	24
st. dafta nafwar(?)	1	st. d:o	24
3 ne mindre	2	2 st. ungfår	32
st. trä bälte (nystan)	1	st. bugås och gåsse	1
2 ne säkar	8	st. lägersugga	1

⁺Avser väl snarare en våg tillverkad av legeringen malm, än en våg att väga malm på.

Hemmanet

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-

ARKIV

21 —

Dokblett

ACC. N.R. M. 1738

Rördalen	50	Gäll och skull upp-
D:o En 12 del efter		tages till son
Helt räknat skate		Dangel 3 16
frälse Hemmanet		
Båkerud	100	
Summa	242 40 6	Summa 3 16

Att föregående Bouppteckning är Rektitt Läge Gifwen
 Och ingenting med wet och wilja Är undandolt Som med Edlig förbindelse bestyrkas Kan intygar utsupra

hel wittne	Maria M.A.D. Andersdotter
Olaf Olafsson	änka i huset.
O.O.S. Båkerud	Anders A.A.S. Andersson
	Lars Andersson
	Per P.A.S. Andersson
	Sven Andersson
	Dangel D.A.S. Andersson
	Söner.

Procenten till Hospitalet för ofvanstående Summa inventarii 242 Rdr 4 skn 6 rst är betald med 14 skn 7 r st.

Qwitt By den 24 oct. 1799

C.H. Apelquist.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

22

Dokblett

ACC. N:oR M. 1738

Då det var tal om det i bouppteckningen nämnda verktyg, som kallas fällebrå (sid.18) kom Lars Andersson (sid. 14) att tala om ett annat numera bortlagt redskap, som benämnes lumenbrå. Min sagesman förklarade namnet på följande dätt: Förr gjorde de mycket laggkärl hemma. Egentligen var det den enda husslöjd som karlarna utförde under vinterkvällarna. När de skulle hyvla de sneda kanterna på laggarna så använde de en särskild hyvel, för det blev liksom en ränna i mitten på den. De satte fast den vid kanten på hyvelbänken med eggen uppåt och så drog de laggen utefter. Då kom de att stödja låren mot hyveln. Men nu kallas låret "lunna" och så fick hyveln namnet lunnebrå. För övrigt kallas också ett av höftbenen hos slaktdjuret för "lunnebrå".

Alfred Gustafsson, Humledalen, har välvilligt lämnat mig originalet till en bouppteckning, som förrättades i Kronodalen, Södra Ny, år 1830. Jag meddelar även denna i avskrift, då den utgör ett intressant jämförelsematerial till den föregående. Levnadsstandarden har förändrats något på de trettio åren.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

23 —

Dubbblett

ACC. N:oR M. 1738

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

24

År 1830 den 31 Augusti Woro undertäcknade Kallade av
 änckan Marja Andersdoter i Kronodalen att för ratta Laga Bouppteck-
 ning efter afl. man Anders Bryngelsson Der städes som med Dödden der
 afled den 22 stl. Juli och efter sig Lemnat 6 st. barn vid namn Son-
 nen Tobias samt döttrarna Brita Lisa, Märtha, Ingeäld och Stina vari
 vari bland endast Stina voro omyndig på wilkens sida voro till städes
 Gabriel Andersson i samma hemman som hennes rätt och Bästa vid Detta
 tillfälle bevackade och företogs bouppteckningen som följer.

Banco

Rdr. sk.

Then

14 st. Tallrikar	2	16	En stopbontelg	4
Ett Thenstop	1		6 st. Pottbontelger	18
Koppar			En witt flaska	4
En större Kjätttil	3		2 ne Supglas	6
En d:o mindre	1		En litten Bontelg d:o	2
En brännvinsgång	4		Jern och malmsaker	
En metallpacke		8	En grytta (moderns)	1
Glas och Fåstlin			En d:o sämre söndrig	4
7 st. Påstlins Tallreckar	28		En skaffpanna (moderns)	16
En glasbuncke		8	En steckpanna	12

ACC. N:R M. 1738

En d:o (stekpanna)	4	En Täcksla	8
En jernstör	1	En bättre lige	16
Transport	15	7 st. sämre d:o	7
Transport	15	En tälgyx	8
En pannering	32	En d:o Huggyx	6
Smidjejern 1 fl 15 fl	1	En Mand såg	6
Itåll 7 fl	16	En d:o	2
8 st. plogjern	8	Husmöbler	
2 ne timmerlänkar	16	Ett stort Mattskåp	6
En skräddaresax	16	Ett hörnskåp	40
En wafsxax	4	Ett d:o	16
En ulsax	8	Ett d:o	12
Ett hoftång	8	Ett hängeskåp	32
En d:o hammare	2	Ett mindre d:o	12
Ett quarter av Bläck	4	Ett g. mattskåp	8
En d:o Tratt	2	Ett d:o	6
Ett tråg med divärse jern-skrap	16	Ett slagbord	32
En fill	2	En bordskiva	8
En rasp	3	Ett väggur	5
Ett Hugjern	1	En soffa	1
3 st. Nafrar	6	En d:o	12

Dubblett
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

ACC. N:o

M. 1738

Dubbblett

LUNDS UNIV.

FOLKMINNES-

ARKIV

4 st. styrstollar		32	En åckesläde	32	
En större Eck kista	1		En wedslip	12	26
Ett skrin		16	3 par skäcker	12	
En färdeskorg		12	En dickesspade	12	
Åcker och Kjör Redskap			En d:o	6	
En Tråskjärre	4		En jordhacka	2	
En d:o	2		En restplog ⁺	2	
En långkjärra		24	En selle	32	
En d:o		16	En d:o	16	
Ett gässelskråf		12	En d:o	12	
Ett d:o		8	Ett ♂ mahl	10	
En åckerplog		32	En fällebrå	8	
En gl. d:o		4	En foghäfvel	12	
En krock (krok) harf		32	2ne listhäfvlar	6	
En åckerharf		24	En Sims d:o	2	
En d:o		20	Lagg och Snarf Kjäriel		
Ett par dubbla skacklar		6	Ett Mäskekar	24	
Ett par d:o		4	Ett drancke kar	4	
En färdessläde	24		+ Rest-(eg. rist) plogen begag-		
En d:o	24		nades vid nyodling. Den hade endast ristjärn. Sedan man luckrat		
En m ndre		7	jorden med denna plöjde man efter med en plog som saknade ristjärn.		
Transport	50		(meddelat av Gustav Jonsson)		

Dubblett

ACC. N:o M. 1738

En dicke kanna	16	3 st. Flaskor	12
En d:o	8	10 st. Lillbandsfierdingar	5
En fierding	4	En läcktunna	1
En brännvinsfierding	6	En hälk	4
En d:o	12	En gl. kista	6
En d:o	2	En gl. vattenså	1
En Wattenså	8	Ett spilträ(?)	2
En d:o	6	4 st. st.siltråg	2
En d:o	4	2 ne st. Backetråg	6
En d:o	2	4 ra Dräftetråg	8
En brygg tunna	10	En Backskefwa	1
2 ne Ämbär	12	En Slipsten med Wind	1
Ett d:o	4	En d:o mindre	6
2 ne Spänner	2	En halfskäppa m. kaffe	8
3 ne Koller ⁺	6	Ett durchslag	4
3 st. Låckbälter	8	7 st. Träfatt	8
2 ne tjärner	8	4 st. stenfatt	12
En d:o Låckbötta	4	En Låckbötta	1
En Hälk	2	En hårseckt	8
3 st. Laggbunckar	3	Ett grynsåll	4

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV
27

⁺Ett slags ämbar fäst vid en lång stång för vattenhämtning i brunnar,

Sing: Kolla.

Dubbblett

ACC. N:o M. 1738

En handquarn	32	Kreatur		
En wäfwstoll	1 16	Ett brunt sto	40	
4 par bordknifwar	8	En d:o gamall	4	
4 gl. wåfskedar	6	En fölunge	4	
En stånsäng	16	En ko Rässia	8	
10 fannar hår rep	10	En ko Blecka	8	
Säng och Linkläder		En ko Rällinna	8	
En dyna med skinvar	12	En qviga	5	
Enfäll no 1	16	En d:o	5	
En do no 2	16	En tiurkalf	2	
En d:o no 3	6	En späkalf	1	16
2 <u>ne</u> gl. d:o	6	3 får med lamb	4	
fyra par gardiner	24	2 <u>ne</u> ungfår	1	16
Ett 6 fiäder	4	En lägersugga	4	
En betsman	8	En ung Sugga	3	
En säck	24	En galt	3	
En d:o	24	8 st. grisar	8	
En 'd:o	8	En gås med unge	1	
Den afl. kläder.		Spannemål		
En blå Råck	1 16	Utsådt Råg 3½ tunna	14	
2 <u>ne</u> Rörkiäppar	16	utsådt i tunna korn	4	
		Utsådt Blandkorn 4 tnr	12	

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-

ARKIV

28 —

ACC. N.R. M. 1738

utsådt ärter 1/4 tunna	1	32	Transport	233	32
utsådt Hifra 8 tunnor	16		Fasta egendomen		
utsådt vicker $\frac{1}{2}$ tunna	1	16	1/6 i hemmanet		
utsådt Linfrö 1/8 tunna		32	Kronodahlen Enligt taceringsvärde	1150	
utsätta Poteter	2		1/38 i Södra Årud	575	
ett fårskin		8	1/40 i finnestad	250	
Ett par skrubkar (tvätt)	4		Summa Inventari	2208	32
Ett par ulkar		4			
Ett par Gryttkrockar		2			
Transport		233	32		

Att *f*å Lunda är inventerad och wärderatt
till Dett noga te *f*å att Ingen ting med wett
heller wilja undan Dolgt är Dett jag med Ed
besanna kan om så påfordras

Marja M.A.A. Andersdoter
äncka och uppgifware

Såsom upptecknings och wärderingsmän

Nils Svensson i Hällvadstad. Nils Andersson i Södra Årud.

Dubbellett
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

29

Polksägner,

berättade av Kristina Löf, Torpbacken, Ny.

Kristina Löf är omkring 70 år. Änka efter en fiskare. Bebor en stuga nere vid Vänerns strand. Påstås vara mycket vidskeplig. Hon vågar sålunda aldrig gå och lägga sig före kl. 1 då spöktimen är slut, då hon alltid gör en tur till ladugården för att förvissa sig om, att allt är i sin ordning där. Så har grannarna berättat, och jag har också i någon mån själv kunnat iakttaga att så är förhållandet. Men att få några upplysningar av henne om övernaturliga väsen o.d. var helt omöjligt. Något kommer dock fram i nedanstående sägner.

Skogsrå

Det var en som bodde på Holmen⁺, som de kalla Uddman. Han hade vart och hämtat julbrännvinet och det drog han på en kälke. Men när han kom ut på viken så välte han och slog ut alltihop. Och sen hörde jag alldeles tydligt, att han sa, att det aldrig var möjligt annat än att hon höll i stakarna på kälken "för jag både hörde och kände'na," sa han.

Men jag tror nog, att han hade smakat på brannvinet jeg. Men en kan aldrig veta så noga, skogsrå kunde ju ha varit utav

⁺ Hästholmen i Vänern

jättefolket och att det har funnits det har en ju många bevis på. De har ju kastat stenar så stora, så stora så. Jag har då i alla fall aldrig sett skogsrå, men det var en som hette Våhl som bodde i Vålere⁺. Han hade får'a i Hjuldammsåsen⁺⁺ och han och käringa hans var ute och leta' efter dom, för de hade komme bort. Då fick de se en fårskock nere vid Bobacken⁺⁺⁺ och de trodde att det var deras. Men får'a höll undan tills de kom till en käring, som satt nere i en dalsänka. De begrep inte att det var skogråa, än han, som var ung och het, han tog och skällde ut henne riktigt. Men det skulle han inta ha gjort, för när han kom hem, blev han så sjuk, så han höll på och stryka med. Se ovett, det tålde hon inte.

Men att det har funnits ett jättefolk det ser ju en många bevis på. Som alle store sten di ha'kasta'å som inte kan komma dit på någe dit på någe annat vis. De drog sej unna, när kyrkklockorna börja höras. Somma drog långt bart åt djupe skogen och andra ut på öer i sjön.

⁺Vålere, torp i Södra Ny, nära Vänern. ⁺⁺Tämligen vild bergås längs Vänerns strand. ⁺⁺⁺Ensligt belägen lastplats vid Vänern.

ACC. N:oR M. 1738

Jätten och sjömännen 1.

Det var på en ö i Vänern, som det kom sjöfolk i land och där bodde det en jätte. Sjöfolket hade en katt med seis och den hoppade upp i näsborrarna på jätten och börja ta råttor. Det tyckte jätten var så behagligt, så han bad, att han skulle få behålla katten. De ville allt ha'n med tillbaka, men han lovade dem mycket guld för honom och så sa'han det också att " nu är det bäst att I ge er i väg med detsamma, för jag har släktingar har också, och om de får tag i er så går det aldrig väl med er". Så då skyndade de seis med att lägga ut. När de hade kommit ett stycke från land kastade jätten en guldklipp efter dem så stor och tung, att den for tvärs igenom däcket och rött ner i lastrummet.

Jätten och sjömännen 11.

Det var en annan jätte också, som hade bott här nere på Kackåsen⁺, men när de byggde Ny kyrka så flyttade han ut på en ö i sjön. En gång när det kom fiskare förbi, så ropade han på dem att de skulle komma i land, och när de kom, så ville han skicka med dem till kyrkan ett bälte, som de skulle spänna omkring predik-

⁺Låg bergås nära Södra Ny kyrka.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

ACC. N:oR M. 1738.

stolen, och ett skrin som de skulle ställa på altaret. De ville inte i början men han bjöd dem betalning och då tog de emot den förstås och så tog de bältet och skrinet med sig och lovade att de skulle göra som han sagt.

Men det var ena riktiga skälmar det där och de visste nog att jätten inte var så förtjust i kyrkan heller, än de tänkte sig nog, att det var nåt riktigt rackartyg han hade funderat ut, så när de kom i land, så gick de in i en smedja och ställde skrinet på hården och spände bältet ikring "smiestabben".

Knappt hade de det gjort, förrän hela smedjan flög i luften.

Prästen och jätten.

Det är en sän här historia till nerifrån Eskilsäter, men den minns jag inte riktigt. I alla fall så var det en präst som hette Eskil, som for till "julottekörka" och var ute bra mycket för tidigt. Då kom det en jätte och ville bjuda honom på en julsup ur en silverbägare, men han ryckte till sig bägaren och for så fort han kunde, och jätten efter. När jätten var nära på att hinna honom, hörde prästen någon som ropade, att han skulle rida på vigg jord, och därför red han rätt in i kyrkan; där tordes inte jätten följa med.

Jätten lånar bryggkittel.

Men det har nog funnits kvar utav jättefolket sen också.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
33 ARKIV
—

ACC. N:oR M. 1738

Det var en som hette Jakob på Kacken, han var nog före min tid, men far brukade tala om det. Till honom brukade det komma en jätte var jul och låna en bryggkittel, och när han kom så gick han alltid och knackade på fönstret. När han sedan hade bryggt färdigt, kom han tillbaka med kitteln och då talade han alltid om, att det var en smaktår kvar i botten på'n. Men det slog de ut förstås, fär nåt tocket kan ju ingen villa ha.

Drottning Åsa.

En gång när jag var med far sjövägen till kvarnen i Borgvik - det fanns ingen på närmare håll på den tiden - så var vi oppe på Edsbo'n⁺ och tittade. Där fanns det en hel hop jättekast; det låg fullt med sten runt hela bergstoppen. Då talade far om att för längesedan bodde det en som hette drottning Åsa vid Slottsbron⁺⁺. Hon var elak och gnidig och tog för stor tull utav de som skulle igenom sundet. Då var det två bönder som kommo överens att de skulle skrämma henne. Den ena gick upp på Edsbo'n och ställde sez och slog på en kopparkittel och skrek till den andre som stod på ett berg på andra sidan sundet:

⁺ Skär nära Risnäs fyr, utanför Slottsbrosundet.

⁺⁺ Berättad av August Johansson (se min föregående samling)

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-

ARKIV

34

35

Dubblett

ACC. N.R. M. 1738

Låne mej kitteln din!

Vad ska' du med den, sa den andre.

Jo, jag ska' koka drottning Åsa i'n.

Petta hörde drottning Åsa, och hon trodde, att det var jätten, som skrek. I flera torsdagsnätter gjorde de om'et, och var enda gång hörde drottning Åsa det och till slut tyckte hon det var bäst, att hon gav sig i väg. Därför packade hon in alla sina grejor, och skulle ge szej i väg över Vänern, men hon hann aldrig längre än till Åsneskåret⁺ för där led hon skeppsbrott, och sen har det skäret fått namn efter henne.

Varför det är så många herrgårdar i Bro⁺⁺

En gång för längesedan var Skam ute och åkte mellan Karlstad och Åmål, och han hade en hel del herregubbar med i schäsen. Han körde så fort, så att det slänge en ur har och en där. Men när han kom så långt som till Bro, då välte han med hela lasset. För var gubbe som for ur, blev det en herrgård, och det är därför, som det är så många i Bro socken.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

35

36

⁺ Fintarp, skogsomgiven gård nordväst om Bro kyrka (se sid. 36)

Folksägner från Bro

berättade av änkan Eva Johansson, Takene.

Född i Bro. 85 år gammal.

Skogsrå

Det var ett barn från Fintarp^{+(se sid.36)} som var i skogen och skulle plocka bär; de var rädda för skogsråa, men de fick lov att gå ändå. De kom till ett ställe i skogen, där det vat mycket bär, och där gick en gammal stygg käring och plockade. Men knappt hade de fått tag i en bärtruva förrän både käringen och bären blev borta och med detsamma hördes ett förfärligt skratt så att det "skall" i skogen.

Skatt sökes och borttrollas

Invid "Västbroku" ^l⁺ hade det kommit ner en kopparkittel i en myr. Det var nä't otyg som hade fått tag i den förstås. För att få opp den måste man gå dit en natt och arbeta alldeles tyst. Det var två karlar, som gick dit och började arbeta, och det dröjde inte så härst längre förrän de hade kommit så långt så att de såg ena kanten på kitteln. Men då kom det en förfärligt ful käring och frågade hur långt det var till Gösta krog⁺⁺. De var kvicka att

⁺Ättehog på säteriet Västbros ägor, nära Bro kyrka.⁺⁺Gammalt välbekant gästgiveri och utskänkningsställe vid vägen mot Säffle - Åmål omkring 4 km. från Bro kyrka.

36

37

tala om det för henne, men då sa' hon att lika långt som det var dit, lika långt under jorden skulle kitteln vara. Och då sjönk den och ingen har sett den se'n.

Jättekast mot kyrka

Jätten i Västbrokull ville bli av med kyrkan, som han kallade "den vite märra". Därför tog han och kastade den stenen, som han annars brukade sitta på⁺, emot kyrkan, men den gick litet för långt och blev liggande i Västbrohaget. Man kunde se på den, att den hade sjunkit in där jätten hade suttit och så syntes det märken efter kedjan, som han hade kastat den med.

Jätte friar, går i landsflykt, träffar sjömän från hemtrakten m.m.

Jätten i Västbroku^l gick och friade till en tös, som hette Kari i Sjoa.⁺⁺ Men han kunde inte gå in i en kristens hus utan fick stanna utanför, och på det viset fick han aldrig tösen med sjö. Det dröjde för länge och han tålde inte kyrkklockorna

⁺Denna sten hade så när råkat i glömska men upptäcktes åter och befanns vara - Bro kyrkas gamla kasserade dopfynt.

⁺⁺Sjoa, torp under Hammars säteri.

i Bro, och därfor drog han i väg ända till Grönland. En gång kom det sjömän ifrån Näset till Grönland, och när de fick se ljus så gick de i land och kom till jätten. Han blev glad när han fick höra att de var från hemtrakten och bad dem ta med ett bälte till Kari och ett skrin, som de kunde gå in i kyrkan med och så skulle de lösa hunden i Västbroku'l för den hade han lämnat kvar. Men på hemvägen kunde de inte hålla seis, utan gick i land på en holme och skulle titta lite närmare på grejorna. De satte bältet omkring ett träd och det rycktes upp med rötterna och for igenom luften mot Grönland till. När de sen öppnade skrinet så tog hela holmen eld, så att de höll på att stryka ned. Men när de kom hem, så tordes de inte släppa lös hunden, så han är kvar i ku'l än.

Jätte i berggrotta

Meddelad av Ivar Andersson, Rördalen, Ny.

I grottan⁺ vid vägen till Hjuldammen bodde det en jätte förr i världen, påstår de. Han tyckte inte om kyrkklockorna, utan kastade en stor sten emot kyrkan i Ny. Men han orkade inte kasta den ända fram, utan den blev liggande på Kack^{sen}⁺⁺. På en berghäll vid vägen emellan Rördalen och Hjuldammen synes det än i dag märken efter jättens fötter.⁺⁺⁺

⁺ Grottan är ungefär en meter hög och $2\frac{1}{2}$ m. lång. Bredd vid ingången ungefär $\frac{1}{2}$ m., men den vidgar sig något längre in.

⁺⁺ Se not sid. 32. ⁺⁺⁺ Tydliga urholkningar i berget. Möjlig s.k. älvkvarnar.

Avskrift:

ACC. NR M. 1738. sid. 40.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

På Valborgsmässokvällen tände de förr alltid eldar, men
när jag var barn hade de börjat sluta upp med det, så att
det var inte så vanligt.

Lars Gustav Olsson, Hagslund, Ny,
 är född i Finnerödja i Västergötland nära Värmlandsgränsen. I sin
 ungdom kom han till Värmland och har under de senare fyrtio åren
 bott i Södra Ny. Jag trodde att han skulle ha mycket att berätta,
 men detta visade sig vara misstag. Han hade hört mycket gammalt
 men försummat att lägga det på minnet, sade han.

Då hade hans dotter Hedvig Olsson och hennes fästman Gunnar Olsson, som inflyttat från Östra Fågelvik bra mycket mer reda på
 sig. Men när de började berätta så kom allt 80 åringen ihåg en del
 saker också.

Vi börja alltså med det som Hedvig Olsson berättade:

I Stålrebacken⁺ vid Barås prästgård spökar det, påstås det. Spöken
 Men på vägen emellan Ny kyrka och Kvarntorp spökar det på tre stäl-
 len. Oppe på själva Bräckåsen lär de ha sett en karl utan huvud gå
 omkring och i Bräcke backen är det flera stycken som har sett en
 tunna, som kommer rullande utför backen. Här oppe i Kvarntorpsbacken
 vet jag bestämt flera stycken som har sett en svart häst. Viktor i
 Takene såg honom inte så länge sedan, säger han.

Karl utan
 huvud

41
 "Den svarta
 hästen"

⁺ Samliga här nämnda ställen i Södra Ny.

Dubblett

ACC. N:oR M. 1738LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

41 —

Jag har aldrig trott på spöken förr, men jag var med om något för några år sedan, så jag vet inte vad jag skall tro. Det var på Gärdet i Wåle strax efter sen gumman där hade dött. Jag låg i ett rum där tillsammans med en liten tös ifrån Säffle, när jag vaknade på natten och kände på mig, att det var någon inne i rummet, men jag kunde inte se någon fastän det var på sommaren och bra ljus. Jag tänkte att det var något som jag inbillade mej att att jag kände, men då vaknade den lilla flickan också och började skrika och gråta och påstod att det var någon inne. Då blev jag verkligen rädd.

På Sjännebol, där har det spökat ideligen, förr åtminstone. Gamla friherrinnan har de ju sett många gånger när hon går emellan matbodarna där, tarvligt klädd som när hon levde. På löjtnantens tid brukade pigorna ofta möta en svart häst mitt i stora trappuppgången, och de visste inte hur de skulle kunna bli av med honom. Men när löjtnanten dog så försvann hästen också. Men sen påstår de, att de har sett honom själv sitta vid skrivbordet i sitt gamla rum ibland om nätterna.

Anm. Sjännebol, gammalt fideikommiss inom släkten Lilljehöök. "Löjtnanten" dog 1906 över 80 år gammal. Lär ha varit mycket original.

Gengångare

"Den svarta
hästen"

42

Gengångare

Det är inte så länge sedan, det var flera stycken som trodde Hur en spökhistoria kan uppstå

Dubblett

ACC. NR. M. 1738

att de såg spöken på kyrkogården i Ny. Det var två vita gestalter, som stod bredvid varandra och den ene stod och sträckte upp armarna ideligen. Till sist tog de, som såg det, mod till sig och skulle gå och se efter vad det var. Då befans det att det var en ko, som hade kommit in på kyrkogården. Hon var svart och vitbrokig, och det svarta liksom delade av henne på mitten, så att det hade sett ut som två vita gestalter i skumrasket, och armarna, som sträcktes upp, det var hornen på kon.

Det fanns flera stycken trollkäringar här i Ny förr. De två värsta var Elin i Wofikerud och Ingrid i Takene. De far till Blåkulla var skärtorsdagskväll och kom tillbaka på påsklördagen. Innan de far var de alltid oppe i kyrktornet, och där hade de ett farligt leverne för sej innan de kom i väg. Till sist blev de fast för det där och blev avlivade på det viset, att de först fick pulsådrorna vid händerna avskurna och sedan blev de nedsatta i en stor gryta med kokande vatten.

Det fanns en sådan där käring till som bodde nere vid Källsbäck. Hon mjölkade andras kor på det viset att hon körde en kniv i väggen och mjölkade den. Om hon var ond på någon, höll hon på och mjölkade tills dess det kom blod ur knivskafte och då dog kon.

De trodde förr, att om man gick ut på julkvällen och tittade in igenom fönstret i köket, så skulle man få se, om någon skulle

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

42 —
flur en
spökhisto-
ria kan upp-
stå

Troll-
packor

43
Blåkulla-
färder

Kor mjölkas
på avstånd
genom en
kniv i väg-
gen

Varsel vid
jul

Datablott

ACC. NR. M. 1738

dö under året, för den som skulle göra det såg man utan huvud. Nu var det en dräng som skrattade åt det där och mente på, att han inte skulle vara rädd för att gå ut och titta. Och han gick också, men när han kom in så tyckte de att han var litet konstig, och så kom det fram, att han hade sett sig själv utan huvud och därför skrattade han inte längre. När nästa jul kom, var han borta också.

Därefter övergå vi till vad Gunnar Olsson berättar.

Skatfrua⁺ befallde en gång en torpare, som kom för sent på morgonen, att han skulle gå till skogen och fälla det största trädet som fanns där och släpa hem det med grenarna på, annars skulle hon ta torpet ifrån honom. När han kom till skogen satt han sig på en subbe och grät. Då kom det en herre och frågade vad det var fatt, och när han fick reda på det, så sa' han, att det skulle väl bli väl. När de kom till det största trädet i skogen, så föll det av sig själv, och herrn sa' till torpar'n, att han skulle lägga sig på och åka och själv satte han sej också på, och så körde de, så att det lyste eld omkring, och det med toppen före ändå. När de kom till Apertin, så tog de parkstolarna med sej.

⁺Med Skatfrua avses vanligen den för sin snålhet och elakhet kända grevinnan Hiersten på Apertin. Stundom lokaliseras sägnerna till andra ställen.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-

ARKIV

43 Varsel vid
jul

44

Sägner om
"Skatfrua"Skam hjälper
betryckt
torpare

Dubblett

ACC. N.R. M. 1738.

Men när Skatfrua fick se dem så höll hon sig allt inne, för hon kände igen både karn sin och bror sin, som hade varit döda ett par år - det var de som drog- och Skam satt på och körde, och torpar'n åkte.

Till straff för alla Skatfruas elakheter, kom Skam till Apertin och dansade med henne en hel natt, så att blodet stänkte om skorna på henne och högt upp på väggarna. Blodfläckarna kan visst ses där än i dag.

I Forshaga var det en som brukade hålla till mycket i skogen, och en gång blev han inbjuden till en fin dam, som bodde i en gård i skogen. Han var bjuden dit flera gånger, men han tyckte att det var alldelvis för fint, så han började misstro att inte allt stod rätt till. När han då hade förlorat trän, så kunde hon inte lura honom längre, än när hon kom nästa gång så fick han väl se, att det bara var en gammal berggrotta och i den satt en gammal eländig käring, ful som bara det. Hon hade i alla fall blitt kär i honom och förfärligt efterhängsen. Till sist när hon såg, att han inte brydde sig om henne, så ville hon ge dej åt ögonen på honom, så att han fick lov att skaffa dej glasögon med stålband, för dom rådde hon inte på. Han flyttade därifrån, men hon följde efter så fort han gav dej åt skogen och försökte riva ut ögonen på honom, så han tordes aldrig lägga av dej glasögona.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
45 ARKIV

Dans med
djävulen

Skogsrå
förvänder
syn

46
Stål skydd
mot troll-
dom

ACC. N.R. M. 1738

Hemma i Skattkärr kände jag en familj, de är inte kvar där nu och jag vet inte vart de kom sedan, men de var så rädda att att en skulle förgöra kräkena för dem, så att de lät aldrig nån frammande människa komma in i lagården. Om det kom någon främmande in på gården när de skulle släppa ut korna på våren, så försökte de att mota in dem i lagården igen. Om det var nån, som sa något berömmende som t.ex. att det var granna kräk, så blev de alldeles stolliga och talade om att det var de då rakt inte. De tordes aldrig sälja mjölk heller. Hur mycket de än hade så sa de alltid att de ingenting hade, om det kom någon och ville köpa av dem. Smör tordes de aldrig sälja till bekant folk heller, men till Karlstad för de och sålde det, för där var det ingen, som kände dem.

I Väse talade de om, att det spökade förfärligt på ett ställe på själva julnatten. Det började på kvällen, när de var i lagården. Där löstes bandena upp för korna, och det var ett väldigt liv. Själve länsman kom dit och han såg alltihop, men han kunde inte se orsaken.

L.G. Olssons berättelser:

Jag minnes från Finnerödja⁺, att de talade om, att man kunde få se framtida händelser, om man gick ut på julnatten eller midsommarnatten. Isynnerhet på julnatten. Då var de döda i farten

⁺västergötland. Se sid. 40.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-

ARKIV

46 Förgörning

47 Spökerier på
julnatten

Års gång

också. De kom nog in i stugorna ibland, men särskilt minns jag att de talade om att de brukade vara i kyrkan och hålla julotta före de levande. När man kom in i kyrkan till den riktiga julottan, skulle man stryka av bänken med handen, och då kunde det hänta att man fick med sig jord som dödingarna hade lämnat efter sig.

Julbrasan fick brinna ned helt och hållet utan att man rörde om något i elden. I å julmorgonen så tittade man i falaskan, som låg över glöden, om det fanns några spår i den. Gick spåren inåt spisen, så skulle det bli tillökning i familjen, men om de istället gick utåt så skulle det bli förminskning.

Linnarts + Maja i Hällestads, hon kunde få vem hon ville till måg, bara hon hade dem till att äta en smörgås. Hon blandade något rackartyg i smörgåsmaten, trodde de. Det var många som trodde att döttrarnas henne ärvde den konsten efter henne. Isynnerhet Stava, för hon fick alla sina döttrar gifta, fastän de var många.

Nere utefter sjön satt vidskepelsen i länge. Betty i Hjuldammen hade en syster, som bodde i Rordalen, men jag kan inte komma på nu, vad det var hon hette. De påstod att hon kunde hjälpa fruntimmer, som hade kommit i besvärligheter, genom trolldom, så att de kom ifrån alltihop.

De trodde också att hon kunde bota alla sjuka kräk med någon smörja, som hon kokade ihop.

Förresten så sitter nog sådan där gammal vidskepelse i än-

47 —

Julen-
dödsfestDe dödas
julotta

Julbrasan

48

Friare skaf-
fas genom
trolldomFoster för-
drivas genom
trolldom

Dubblett

ACC. N:oR M. 1738.

på många håll. Jag glömmer aldrig, när jag kom in på ett ställe i Hög för ett par år sedan och fick se, att de hade ritat ett kors över var häst i stallen. Och här uppe i Våle vet jag åtminstone ett ställe, där de aldrig törs någon främmande komma in i uthusen, för de är rädda, att de skall göra något åt djuren.

Sägen om trajenbargarna på St. Axelön⁺
meddelad av fyrvaktaren J.G. Eriksson.

Någon gång på 1700-talet var det tre studenter som var ute och seglade på Kattfjärden⁺⁺. De gick i land på Stora Axelön och slog läger där, men på natten blåste det upp en stark storm, så att båten drev ifrån dem. De kunde inte komma någonstans och ingen människa på dem, utan de fick ligga och svälta ihjäl där på ön. När de hade förlorat allt hopp att bli räddade, så släpade de ihop sten och lade ut de där gångarna för att ha något att fördryva tiden med och för att lämna något minne efter sig.

⁺Tillhör Bärö skärgård och belägen nära Skoghall.

⁺⁺Fjärd väster om Klarälvens utlopp, innanför Bärö skärgård.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-

49 ARKIV

Skydd mot
förgörning
och trolldom

Dubblett

ACC. N:oR M. 1738

Änkan Anna Uddman, Källsbäck

är 88 år gammal. Hon har alltid bott i Södra Ny för övrigt i samma stuga, som hon nu bebor. Hon är alltjämt vid god vigör, men det goda utbyte jag väntade mig av besöket hos henne uteblev till stor del, emedan hennes pietistiskt färgade religiositet, tycktes förbjuda henne att tala om en god del av vad hon visste. I alla fall fick jag henne att berätta en del saker, som följer här nedan:

Nog minns jag, att de talade om skogsråa, men inte finns Skogsrå det några tockna inte, och det är ända skamligt att tala om det. De sa' att hon förde folk vilse, men jag tänker att de hade fått sej några supar för mycket för de söp så mycket på den tiden så. Men det var e', som bodde här sär vevägen, som sa' att han hade blitt så förvillad av skogsråa, så att han kom till sin egen stuga, men gick därifrån igen, för han kunde inte känna igen den, utan trodde, att det var en annan.

Sjöråa talade de allt om också, men hon finns ju inte hon heller förstås. Men när det stormade riktigt på sjön, så sa de, att det var hon som hade ställt i ordning med det. De sa' också, att de brukade se henne på sjön innan det blev storm.

Om påsk var de rädda för påskkäringar och därför satte tjärkors på la'gårds dörr'a. Det var då också styggt förstås, för va'skulle de korsena kunna hjälpa. Men jag minns att min far

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
50 ARKIV

Förvillar
folk

Sjörå
51
Sjörået
varslar
storm
Tjärkors
skydd mot
påskkäringar

Dubbblett

ACC. N.R. M. 1738

talade om en, som sköt upp igenom skorstenen om påsk för han var rädd för att påskkäringarna skulle komma den vägen. De påstod att de brukade åke till Blåkulla på en sopkvast.

När vi hade fått in skörden om hösten, så skulle det göras malt med detsamma, och så fort potatisen kom upp, skulle brännvinspannorna göras i ordning. De ville ha brännvin i huset jämt, men isynnerhet till jul och till "såanna"(såanden). Första maj skulle alla supa så mycket de orkade.

Det var dans och spel och frosseri och dryckenskap och alla sorters syndigt liv förr i världen. De hade ofta dansgillen i stugorna, mest om vintern, när de hade gott om tid. Då lade aningen drängarna eller pigorna dej ihop och bjöd. Och om midsommartid var det alltid dans omkring majstången.

Om peregrinusdagen skulle de till skogen och skrika peregrinus. Det var för att de skulle få bort vargarna tills de skulle ha ut kräken. Då hade de mat och brännvin med dej och sprang i skogen och skrek hela dagen. En pergrinusdag satt ett par ute på sjön och mette lake, då de kom ner till sjön ur skogen. Då skreko de till honom att han skulle komma i land och få en sup.

Det var gott om varg där. Jag minns en gång när det kom en stor en alldeles in på stugan och tog en fullväxt sö. Så stark var han, att han orkade bära den. Men nu är de alldeles borta, vart de kan ha tagit vägen. Här finns det ju inga, men om sjön

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-

51 ARKIV
Påskskjut-
ning

Brännvins-
bränn.

Majsupning

52
Dansgillen

Peregrinus

fröse helt och hållt någon vinter, så komme de nog igen.

(Anna Uddman blev mycket glad, då jag försäkrade henne, att det ej fanns vargar på andra sidan Vänern heller. Jag glömde på sid. 50 meddela, att hon är analfabet.)

Vid barndop var det aldrig brukligt i min ungdom att modern höll barnet, än det fick någon släkting göra. Det var vanligt med många faddrar, och vid dopölet var det riktigt stor-kalas.

Vid bröllop hade de smådrängar och brudpigor. Smådrängarna skulle alltid rida till kyrkan. På hemvägen skulle de hinna före brudföljet till bröllopgården och tillbaka igen tre gånger. För var gång de kom fram till gården skulle de hälsa ifrån brudgummen till värdens, att de skulle ha en sup, och den tog de på hästryggen. På kvällen, när de dansade bruddansen, skulle smådrängarna stå utanför och skjuta. I regel var det två smådrängar och två brudpigor och de brukade alltid vara de närmaste kamraterna till brudgummen och bruden. Under första bröllops-dagen satt smådrängarna och brudpigor med vid brudbordet, men under de andra dagarna, skulle brudpigor vara med och passa upp.

På kvällen kom ungdomen och skulle vara med om dansen. Alla drängar skulle dansa med bruden, men de fick betala för det. Det var så'n sed.

Barndop
53

Bröllop
Smådrängar
och
brudpigor

Bruddans
Brudbordet

Bruddans

Dubblett

ACC. N:R M. 1738

Brudgröten åt de alltid andra dagen, mindre brukade ett bröllop aldrig vara, ofta varade det i tre da'r, och jag var med en gång när vi gick på lördagen och inte kom igen förrän på onsdagskvällen. Det var hos de rika, som de kunde ha't så förstås. När jag gifte mej, så gick vi bara till prästen och blev vigda och se'n gick vi direkt hem. Men jag tycker det är väl, att de inte har tockna bröllop nu för tiden, för det var allt syndigt.

Skomakaren David Andersson, Örud,
har berättat nedanstående. Jag träffade honom tillfälligtvis och ledde samtalet in på folkminnes området. Men han hade bråttom och hann inte tala om mer än nedanstående. Förvisso har han reda på mycket mer, men jag har - trots upprepade försök inte lyckats få tag i honom. Alltid har han varit på sjön och fiskat, ty han fiskar mycket mera än han lagar skor. För övrigt är han en mycket originell man, såväl till utseende som uppträdande. Han torde nu vara omkring 50 år gammal och har alltid bott i Örud, S:a Ny.

De gamla mindes mycket utav det som fanns förr, men nu är det sämre med det. Det var en gubbe, som hette Johannes i Åstorp, och han talade mycket om de förtrollade. Han hade ett bergtroll i åsen öster om gården, som han hade mycket att göra med, och så var det en käring som satt och spann i källan hans "Och hon spann

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

54

Brud-
gröten

"De förtrol-
lade"

55

"Brunns-
käring"

Dubbblett

ACC. NR. M. 1738.....

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

så att det skvalade om spinnrockshjulet" sa'han. Det gick ett rå
emellan bågge egendomarna i Åstorp, och utefter det spökade det
mycket, för rågången gick inte rätt.

Det var en gubbe i Dalbacken i Botilsäter också. Han brukade
se i syne han. "Likstäter" hade han sett många på det viset.

Min far talade om en gång, och jag tror nog det är sant, för han brukade inte ljuga, att en gång när han och en till reste över sjön till Karlstad, så mötte de ett fruntimmer i en halv båt, och de sågo henne alldeles tydligt både far och hans farsgubbe, för det var han som var med. Den där båten den gick så att det försade om, mycket fortare än ett tåg, gick han. Då sa'farfar: "nu ska' du få se att vi får storm min gosse." Och det dröjde inte så härst läng stund, förrän det blåste upp en storm, så att det var fara för livet.

lse/
En uppleve skildrad av näm demannen Gustav Andersson i Kvarntorp, Ny. Vidare meddelanden från honom i min föreg. samling.

Många har jag träffat som påstår att de ha sett spöken. Själv har jag varit ute för det en gång. Det var för många år sedan, när jag höll på och friade här i Kvarntorp. Jag skulle gå hem på natten och skulle snedda över kyrkogården i Ny för genvägens skull. Det var litet månljust och då fick jag se en karl, som stod och

55

Spökerier
vid rågång

Se i syne

Sjörå

Sjärå vars-
lar storm

56

Dubblett

ACC. N:oR M. 1738

tittade på mig just i portvalvet vid kyrkdörren. Men han var så hög att han hade huvudet alldeles uppe vid valvet, så det kunde ju inte vara någon vanlig mänsk. Jag trodde att det var några som hade satt opp det där för att "jåla" med mej, men det var det inte för jag stannade och såg efter. Jag kunde inte gå någon stans, ty för vart steg jag tog följde han mig med ögonen. Jag fick lov att gå utav kyrkogården till sist och gå på landsvägen. Jag tyckte inte att jag kände någonting först, men när jag hade hunnit en bit, så var det alldeles, som om nån hade hällt en iskall vatthink över mig.

Förr stod det en torkbod vid Sjännebolsalén och där brukade det vara spökerier. En gång när kusken kom där så gick ena hjulet av vagnen. "Nu får du vara hjul själv", sa' han, och det gick lika bra, fastän det bara var tre hjul.

En annan gång kom Johan Andersson och ett par till och gick förbi där. Då fick de se en stor svart hund, som gick bredvid Johan ända till kyrkan, där försvann han i ett ända tag, utan att någon såg vart han tog vägen. Det kunde inte vara någon vanlig hund, för Johan såg honom inte själv.

(Anm. Johan Andersson en för stor elakhet känd person)

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
56 ARKIV

57

Skam får
bära
vagnen

"Den svarta
hunsen"

Dubblett

ACC. N:oR M. 1738.....

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Lars Persson

heter en gammal högelingen originell gubbe, som bor i Hult, ett torp under sjärnebol i Södra Ny. Han är snart åttio år nu, och alltid har han varit torpare under Sjärnebol liksom far hans var. Han är en stor pratmakare men att få reda på något gammalt av honom är inte lätt, ty han pratar om allt mellan himmel och jord. Han är mycket missbelåten med den nya tiden, men det var inte så odelat bra i den gamla heller, om inte annat så därför att de var så vid-skepliga då. Men det har aldrig Lars Persson varit, säger han själv åtminstone. Hans berättelse tyder emellertid på något annat.

Det har varit konstigt här i Hult jämt, ända tills jag kom hit. Den som var före mej han fick lov att sluta för käringa ble ställi för 'n. Han högg unna skogen väst om "stöva" för att han skulle få se kvällssola, men det hjälpt inte. Och den som var här där förut, han blev också stollig, så han skulle ta livet av sez. De kom hem till mor och ville ha hjälp mä'n, men mor var ensam, så hon kunde inte komma ifrån, men hon gick ut i lagår'n och mjölka en ko, så de skulle få ge'n nysil'd mjölk så han skulle få kräks. Han tog inte livet av sez heller.

Men det hade aldrig gått att ha svin här förr. De hade försökt, men det gick inte för dom, för anmen de dog för dom, eller också blev de stolliga, så att de åt opp grisarna, när de gri-

57

58

Folkmedicin

59

Dubblett

ACC. N.R. M. 1738

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-

59 ARKIV

sarna, när de grisade. Han som var före mej sa' till mej, att det aldrig var lönt att jag försökte en gång, för det skulle aldrig gå väl. Men jag tänkte att det var väl bara "skreppet" (skräck), så det första jag gjorde när jag kom hit det var att skaffa mej en ungso, men när det var fjorton da'r kvar tills hon skulle grisa så blev hon så vild, så det var nästan farligt att komma i närheten av henne. Jag blev tvungen att slakta henne. Hon tuggade fradga så det yade om käften på henne. Jag blev tvungen att slakta henne, men besvärligare slagt har jag aldrig varit med om, fastän jag har slaktat mycket i min da'r.

Sen skaffade jag mig en till, men jag fick allt göra mej av med den också. Då frågade jag tockna som förstod sei på't, vad jag skulle göra åt'et, för se ge mej tänkte jag mig aldrig till. Då lärde de ^{i/} mig, att jag skulle bygga ett nytt svinhus och göra en ny svnho och så skulle jag borra in kvicksilver i var ändstammen på svinhon, sa'de. Det gjorde jag och sen dess har jag haft riktiga svin. Jag har haft beröm för mina svin.

(Då jag meddelade min far ovanstående erinrade han sig, att han hade hört i Långserud, att i bogträ'na till selar skulle det finnas "kvicksilver och nagel och tagel").

De var lea ve'mej när jag kom hit, men jag har allt hyfsat dom ifrån mej nu, en hinner det, när en har vart på ett ställe i 42 år. Kärringa i Skegerdalen(också torp under Sjänne-

Kvicksilver
som
magiskt
medel.

60
Kvicksilver,
nagel och
tagel.

bol), det var e trollkäringe det, hon hade in fårena på min vall, men jag sa'väl till henne vad jag tyckte, men då blev hon allt så "rasen" så. "Nu ska' aldrig den röe koa di mjölke en droppe mer" sa' hon. Se hon ville skrämma mej, men jag såg aldrig något fel på koan.

Den där kärringa och en kärring till, som bodde i Långbråten och hade lönnkrog, blev ovänner och de trätta på varandra så mycke de orka, och de skulle ta dö på varandra på avstånd, så de, för se det var trollkäringar bågge två. Men det blev väl aldrig något annat av än att de skällde på varandra så mycket de nänsin orkade.

Emil Olsson, Åstorp, Ny

är född i Mellgården och har hela sitt liv bott i Södra Ny. Han är nu 70 år gammal, sålde för ett år sedan egendomen och njuter nu sitt otium hos sin dotter och måg. Förr var han intresserad kommunalman och sitter ännu som ledamot av kyrkorådet. Han är livligt intresserad av allt gammalt, vare sig det rör materiell eller andlig odling, och har lämnat mig efterföljande skildring av

Gammaldags seder i Södra Ny socken.

Jag var med på ett bröllop i Hallbästad. Det var ett

60 ARKIV

Förgörning

Aft döda på
avstånd.

61

Bröllop

Datablott

ACC. N:o M. 1738

stort bröllop som varade i tre dagar. De hade som vanligt två smådrängar - det är detsamma som de kallar marskalkar nu - och två brudpigor - eller tärnor, som det nu heter. I bröllopsståten red smådrängarna först då de for ifrån bröllopsgården, men de fick lov att skynda sej för de skulle hinna till kyrkan och tillbaka till bröllopsföljet fyra gånger och så skulle de sitta på hästarna, en på var sida om dörren, när de andra gick in i kyrkan. Efter smådrängarna kom brudfolket och efter dem kom brudpigorna och se'n släkten och gästerna i tur och ordning - den gången var det en femton skjutsar tror jag. På återvägen skulle också smådrängarna hinna fram och tillbaka mellan brudståten och bröllopsgården fyra gånger och för var gång de kom fram skulle vinden stå på trappan med var sin sup åt dem.

När brudståten kom fram så var bordet dukat, och så ordnade de sig likadant som i brudståten och gick in. Då spelade spelmännen. De hade alltid sittande bord, när det skulle vara högtidligt då, och middagen varade länge. När de gick upp ifrån bordet, så spelades det igen. Ungdomen i allmänhet fick aldrig vara med vid brudbordet, men jag var släkt, så jag fick vara med på ett hörn.

De andra kom fram på eftermiddagen för då började dansen. Bruddansen var den första, då skulle varenda karl dan-

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-

ARKIV

61 —
Bröllop62
Ordningen i
brudståtenBrudbordet
och
bröllops-
måltiden

Bruddansen

sa ett varv med bruden. Först dansade brudgummen med henne förstås. För vart varv skulle hon ha pengar och i gengäld bjöd hon på en sup och en smörgås. Ungdomen fick annan fägnad med förstås, men de fick ta sej bäst de ville.

Dem som kom när dansen började kallade de för ströfolket. Ströfolket

De andra dagarna var det också kalas och dans, men den andra dagen på kvällen åt de alltid brudgröten - det var risgrynsgröt på den tiden jag minns. Då var de vid gott humör. Spelmännen spelade hela tiden, men de gjorde de inte, när de åt första dagen. Och så brukade de hållas utanför och skjuta så att det skakade i väggarna och så skulle alla som var med rimma eller åtminstone försöka rimma till gröten. De ville allt gärna ha några skälmstycken för sej också om de kom åt. Det var nog många som försökte byta ut kanelen mot snus och sockret mot salt och det kunde allt hänta, att det lyckades för dem också ibland.

När de firade Lusse, så var de oppe i tid. Jag minns på Berget i Mellgården brukade det lysa vid ett-tiden då var de oppe och fägnade ett tag. Sen brukade det bli ljust så där vid 3 - tiden, då var de också oppe och fägnade, men sen vid femtiden, då blev det ljust på allvar både där och på de andra ställena. Annars så brukade de allt vara oppe vid tretiden så där på hösten för tröskens skull. Men på Lusse då var fruntimmerna oppe vid tre-fyra tiden och kojade kaffe och bjöd på sängen och så där vid fem-sex ti-

63

Bruddansen

Brudgröten

Grötrim

Skämt med
brudgröten

Lucia

64

Lusse-kaffe

Lusse-
frukost

ACC. N:o M. 1738

den hade de frukosten i ordning och den var stadig. Så mycket fläsk och korv, så det var rent orimligt. Då tyckte man nästan, att det var, som om julen hade börjat, fastän det mesta julstöket inte Lusse-frukost kom förrän efteråt. Det var bara slakten, som nödvändigt skulle vara färdig till Lusse.

När de hade ringt helgmål på julottan, så brukade det vara färdigt på gårdarna för julen. Då hade de lagt fotstjockt med långhalm på golvet, och så hade de gjort i ordning julbordet med brännvin, mat och ljus. Mitt på bordet stod det en "julhere", den bestod av en tjock kaka utav finsiktat rågmjöl underst och ovanpå den "kruskakan" av vetemjöl. Den var rund och urtagen i kanten, så att den såg ut nästan som en sågklinga. Varken i den eller i rågmjölskakan var det något hål. Överst låg julosten. Sen var det kakor åt barnen och där var det kakor av alla möjliga former. "Julbocken" kallade de en av dem. På julnatten släckte de aldrig ljusen och tog inte bort nånting utav maten. Julheren fick ligga kvar ända till tjugondag Knut. Då först sa' de att "nu ska ni ta och smaka på "julheren" också. Men de hade förstås haft bröd och ost av samma sort, som de hade ätit förut under julen.

Sen när själva helgen var slut, så började alla julkalasen och då var det inte ett här och ett där, som det är nu, utan då kunde det nog hända att man fick gå på kalas varenda dag i ett par veckors tid, om det var stora kalas - lag, för inom vårt
Skiss av Julbocken.
Se originalet sid. 65.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

64

Julfirande

Julhalm

"Julhere"

Julbordet
och
julbröden.

65

Julkalas

Dubblett

ACC. N:oR M. 1738

sådant lag skulle de ha kalas var jul i var familj. Vi var ett stort lag. Det var hela Mellgården - Hällbostad och Bockerud och hjärpås hörde dit också, för där bodde min morfar och min mormor. Sen när var familj hade haft kalasena så fick de börja om igen, för då skulle ungdomskalasena börja och de skulle gå igenom hela laget i samma ordning som gammal-kalasena.

Den 16 maj var Peregrinus efter gamla almenackan. Då skulle de gå man ur huse, nej det är inte rätt att säga, för kvinnfolkena skulle också vara med, och skrika Peregrinus. Då sprang de i alla skogar och skrek:

"Peregrinus, håll dina hundar i band!"

Det var gott om varg den tiden. Jag minns far talade om, när det kom en stor en åt en treårs ~~galt~~ som han hade gående på Åstorpssmyren. Se, svinen fick försörja ~~sej~~ själv på den tiden, och där på Åstorpssmyren var det inte odlat då som nu, utan då var det mer en sumpmark. I alla fall så stod de uppe i Åstorp och såg på när vargen kom åt galten. Men han blev bet för galten satt på "rava" och vred ~~sej~~ runt, så att han vände trynet åt vargen, hur den än snodde ~~sej~~ för att komma åt honom. Och kor och hästar var inte dummare de. Om det var flera i sällskap och vargarna kom, så brukade de ställa sig med svansarna ihop och tavargarna på hornen. Och hästarna ställde sig med huvudena ihop och slog så mycket de orkade.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-

66 ARKIV

Julkalas

Peregrinus

Klok galt

67

Kor och
hästar skydda sig mot
varg

67

Sägen om
kloster

I min ungdom gick det en sägen, att det skulle ha legat ett kloster på ås-slutningen emellan Hällestad och Grarud. Det är en stenbacke där och sägnen är ju inte orimlig, för kloster fanns det ju gott om förr, och vi vet ju säkert, att det har funnits ett på Turö.

Anm. Enligt Ternow: Beskrivning över Värmeland, ägde Varnhemskloster vid reformationstidens början trenne egendomar i Södra Ny socken.

Väderleksmärken

och regler
antecknade ur folkens dagliga tal inom

Södra Ny.

April våt; maj kall
fyller bondens lada all.

V

April snö
å färagö.

V

När Erik ger ax, ger Olof kaka.

V

Olovsmässan benämnes "Ölsmesskroken"

68

Diktoblett

ACC. N:R M. 1738

emedan föregående års förråd då brukar vara slut.

V

Ny sänna (sunnanväder) ä så go' som gammal nola.

Därmed menas, att vinden ofta känns lika bitande, när den nyss har börjat blåsa från söder, som vad gammal nordanvind känns.

V

Helgamäss vinter; Andersmäss tö;
jul sommar; påsk snö;
frusna ärter; ruttet hö.

V

Slaskar Anders, braskar jul.

Braskar Anders, slaskar jul.

V

Snöar det på trettondagen, så blir det tretton snöyror till innan våren.

V

Regnar det "sjusovare", så blir det regnigt i sju veckor till.

V

Aftonrodnad gör en kaller natt.

Morgonrodnad gör en våt natt.

V

När solen på eftermiddagen lyser genom moln, så att breda strålar synas gå ned mot jorden, säges att "solen dra'r regn."

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

68

69

70

Dubblett

ACC. N:oR M. 1738

En vid ring omkring månen vintertid kallas för "mångård"
och anses förebåda snöfall.

V

När Gulärlan kommer om våren, så stannar han endast fjorton dagar. Då är det tid att börja vårsådden. (David Haglund, Ny)

V

Månskifte för alltid förändring med sig i väderleken.

V

Fredas' vär gör söndas' vär.

V

Fryser det Fyrtio Martyrers natt, så blir det fyrtio
frostdräkt till.

71

V

Under veckan från den 7 till den 14 augusti kan man se på
Vintergatan hurudant vädret skall bli under vintern. Det är då
vissa "avbrott" i den. Så många sådana avbrott som där finns,
lika många gånger skall snön falla och åter töa bort under den
kommande vintern.

Fiskaren Klas Pettersson i Rördalen lär vara mycket skicklig
att på detta sätt spå vädrét för vintern, och han lär göra
väderleksförutsägelser med en beundransvärd precision. Men han
är inte villig att lära ut konsten till någon annan.

(Det som antecknats angående konsten att spå väder i
Vintergatan, har meddelats mig av Ivar Andersson, Rördalen)

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
70 ARKIV

Dubbblett

ACC. NR M. 1738.

När det om vintern smäller i väggarna, heter det
"att vintern slår sig".

V

Visor

meddelade av fru Emma Carlsson, Mossen, Ny.

Fru Carlsson är i femtioårsåldern. Hon är född i Bro och minns, att ännu i hennes barndom sjöngs riddarvisor. Även andra gamla visor minns hon, att de gamla brukade sjunga. En visa handlade om flickan som trampade på brödet. Riddarvisornas innehåll kommer hon inte ihåg i allmänhet, men hon erinrade sig ha hört den visa om "Den fromma fru Signe", som jag längre fram kommer att behandla, och det är fru Carlsson jag har att tacka för den vers till visan som lyder:

Och viljen i bli snälla mot mina små barn,
så skall jag er tillräda i himmelen en sal.

"Det var mest när de gamla gummörna satt och spann eller kardade ull, som de sjöng' de där gamla visorna. Både orden och melodierna voro vackra, varför det är synd, om de gå förlorade," säger fru Carlsson. Hon har själv både melodierna till både de här citerade visorna, som till några av dem, som hon har glömt orden till. Men jag har tyvärr inte varit i tillfälle att få dessa melodier upptecknade, och själv är jag inte kompetent därtill.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
71 ARKIV

72

73

Kärlekvisa

1.

Det var en riker flicka i en ästakad⁺gård
det var en fattig gosse inte långt därifrån.

De höllo varandra kär
med trohet och begär,
till dess en rikare där kom den flickan höll så kär.

2.

Om du mig övergiver, visst gör du mig stor sorg,
och aldrig mer blir jag så glad, som jag har varit förr.

Ja minns du på vart ställe
och minns du på var dans
och minns du hur vi knöto vår första kärlekskrans?

3.

Tack skall du ha flicka för varje fåfängt fjät,
som jag för dig har trampat. Vad har jag nu för det?

Men det må bli därvid,
du möter väl din tid,
den dagen kan väl komma, då du får ångra dig.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

73

⁺ Enstaka.